

УДК 32:005.31

Станіслава Робінкова

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ В ІСТОРІЇ ТА ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Стаття передбачає аналіз історії розвитку теорії політичної думки та узагальнення політичних концепцій політичних систем для побудови ефективної моделі дослідження динаміки розвитку політичних систем, на прикладі моделювання комплексного порівняльного аналізу Польщі та Угорщини. Метод моделювання дозволив розглянути переваги та недоліки застосування теоретико-методологічних підходів для проведення досліджень в цьому напрямку.

Ключові слова: політична система, динаміка розвитку, моделювання, аналіз.

Постановка проблеми. У сучасному світі, який характеризується стрімкими змінами, глобалізацією та посиленням міжнародних конфліктів, зростає потреба в детальному аналізі політичних систем, їх стабільності, адаптивності та ефективності. Вивчення теорій від класичних до сучасних дозволяє зрозуміти теоретико-методологічні підходи до дослідження політичних систем, що набуває практичного значення для формування моделі комплексного дослідження динаміки розвитку політичних систем. Це необхідно не тільки для академічних цілей поглиблення теоретичних знань про політичні системи, але також і для практичних цілей політичного прогнозування, розширення можливостей аналізу, розробки ефективних політичних стратегій, прийняття обґрунтованих політичних рішень.

Мета статті. Метою є моделювання комплексного порівняльного аналізу двох

політичних систем за допомогою систематизації базових показників та чинників їх розвитку, виокремлених на основі дослідження історії та теорії політичної думки.

Аналіз актуальних досліджень. Динаміка розвитку політичних систем стала об'єктом дослідження значної кількості науковців як вітчизняних, так і зарубіжних. Першу концепцію політичної системи та модель її функціонування запропонував Д. Істон. Подальша трансформація тлумачення поняття політична система, її функціонування та класифікації прослідковується в науковій спадщині Г. Алмонда, Б. Пауелла, К. Дойча, А. Лейпхарта, Р. Даля, С. Верби, Ж. Блонделя, А. Романюка, О. Брусиловської та інших.

Виклад основного матеріалу. Поняття «система» бере своє коріння з природничих та точних наук, де вона позначає сукупність елементів, що взаємодіють між собою та утворюють цілісність. Т. Парсонсом та Р. Мертоном системна методологія була перенесена на суспільствознавчу науку. Вони розглянули суспільство в контексті соціальної системи, що мала вигляд мережі соціальної взаємодії, яка породжувала мережу соціальних відносин [5; 6]. Девід Істон використав системний метод у політичній науці, в результаті чого з'явилася перша модель політичної системи, що передбачає наявність механізмів «входу» та «виходу» в «чорній скриньці», в якій за допомогою цих механізмів відбувається «конверсія» інформації, завдяки чому цінності в авторитарний спосіб приносяться в суспільство [3]. Його концепція отримала подальший науковий розгляд з точки зору різних підходів. К. Дойч аналізував політичну систему з точки зору кібернетичного підходу та зосереджував основну увагу циркуляції інформації всередині політичної системи [4]. Ж. Блондель використовував

інституційний підхід та визначав політичну систему, як сукупність інститутів та груп [2]. Г. Алмонд в основу своєї моделі політичної системи поклав структурно-функціональний підхід та розглядав її як набір ролей, що взаємодіють всередині [1]. Кожна з подальших після Д. Істона концепцій намагалася по-своєму пояснити процеси, що відбуваються в «чорній скриньці» та заповнити її.

Моделювання порівняльного аналізу полягатиме в репрезентації використання різних підходів у дослідженні динаміки розвитку політичних систем. Вибір систем Республіки Польща та Угорщини ґрунтувався на критеріях, що вказували на їх схожість в історичному, географічному, культурному аспектах та однакових часових рамках трансформації. Такий вибір є репрезентативним для виділення ключових факторів, які сприяли їхнім унікальним та спільним характеристикам у процесі розвитку систем.

Для дослідження динаміки еволюції кожної з систем влучним є темпоральний тип порівняльного аналізу, так як він демонструє тенденції та зміни в системі протягом визначеного періоду та, у випадку Польщі та Угорщини, синхронний для одночасного вивчення обох систем у спільний період часу. Вибір цих підходів дозволяє одночасно вивчати як еволюцію кожної системи окремо в певний часовий період (діахронічний аспект), так і порівнювати обидві системи в однакові часові моменти (синхронний аспект), що збагачує аналіз та допомагає зрозуміти як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на трансформацію.

Період активного розвитку систем, що є початковою точкою аналізу, припав на розпад Варшавського блоку у 1989–1991 роках. Це часто класифікують, як одну з подій (С. Гантінгтон) або як безпосередній катализатор (К. Фон Байме) хвилі демократизації. Таким чином, ми можемо сказати, що розвиток розглядаємих систем з того моменту відбувався в межах

демократичного переходу або транзиту. Зважаючи на окреслений характер розвитку, ми можемо визначити підхід за яким реалізовуватиметься порівняльний аналіз, а саме: структурно-функціональний, біхевіористський та інституційний. Сам комплексний аналіз розділяється на три етапи, пропонуємо докладно розглянути кожен з них. На першому етапі, до переходу до суто політичного аналізу, потрібно виділити глобальні чинники того, як відбувається соціальна взаємодія у суспільствах, системи яких ми розглядаємо; для цього є влучним структурно-функціональний підхід, на основі якого можна взяти наступні групи критеріїв (табл. 1).

Табл. 1

Кри-терій	Функція критерію в аналізі	Джерела інформації для аналізу за цим критерієм
Соціальне диференціювання		Державна або приватна статистика про соціальне диференціювання
Кліважі всередині суспільства	Наявність кліважів надає інформацію про особливості формування політичної культури та центр-периферійних відносин, що детермінує напрямок розвитку політичної системи	Електоральні мапи, що формуються на основі державної виборчої статистики
Економічна модель взаємодії в системі	Цей критерій визначає взаємопов'язаність політичного та економічного розвитку	Економетричні показники відповідної системи, що ґрунтуються на державній або приватній статистиці

Отримавши інформацію про соціальні зрізи у суспільствах відповідних політичних систем, можна переходити до другого етапу – нормативно-правового, для

цього застосовуватиметься інституційний підхід. Першочерговим є розгляд розвитку конституціоналізму в системі. Вторинно досліджуватимуться інститути, а так як розвиток систем, що ми розглядаємо, відбувається в напрямку демократичного транзиту – в більшості це будуть інститути, що сприяють демократизації політичної системи, наприклад (табл. 2-4).

Табл. 2

Критерій (інститут)	Інститут законодавчої влади
Функції критерію в аналізі	Законодавча діяльність – розробка та прийняття законів, які регулюють суспільні відносини. Контрольна функція – нагляд за виконанням законів, контроль за діяльністю виконавчої влади. Представницька функція – представлення інтересів громадян та різних соціальних груп у процесі законотворення. Бюджетна функція – затвердження державного бюджету та контроль за його виконанням. Формування уряду – у деяких країнах законодавчі органи беруть участь у формуванні уряду або призначенні його членів.
Джерела інформації для аналізу за цим критерієм	Офіційні документи – закони, постанови, рішення, протоколи засідань. Офіційні звіти – звіти про діяльність законодавчого органу, звіти про виконання бюджету. Аналітичні матеріали – наукові дослідження, аналізи законопроектів, оцінки ефективності законодавчої діяльності. ЗМІ – новини, інтерв'ю з депутатами та експертами, аналітичні статті, які висвітлюють діяльність та рішення законодавчого органу. Публічні слухання та дебати – пряма трансляція або записи публічних слухань, дебатів, на яких обговорюються законопроекти або важливі державні питання. Соціальні мережі та блоги – публікації та коментарі депутатів, політичних аналітиків, експертних організацій

Табл. 3

Критерій (інститут)	Інститут представницької влади (наприклад, парламент або муніципальна рада)
Функції критерію в аналізі	Представницька функція – представлення інтересів мешканців на місцевому рівні, врахування громадської думки в процесі прийняття рішень. Нормотворча функція – розробка та прийняття місцевих нормативних актів, регулювання місцевих справ. Контрольна функція – нагляд за діяльністю виконавчих органів місцевої влади, забезпечення виконання місцевих програм та ініціатив. Бюджетна функція – формування та затвердження місцевого бюджету, контроль за його виконанням. Розвиткова функція – сприяння соціально-економічному розвитку території, підтримка місцевих ініціатив та проектів
Джерела інформації для аналізу за цим критерієм	Офіційні документи – рішення, протоколи засідань, місцеві нормативно-правові акти. Офіційні звіти – звіти про діяльність представницької влади, звіти про виконання місцевого бюджету, аналіз ефективності місцевих програм. Аналітичні матеріали – дослідження місцевого самоврядування, наукові роботи з питань розвитку місцевих громад. ЗМІ та Інтернет-платформи – новини, репортажі, інтерв'ю з представниками місцевої влади, публікації у соціальних мережах. Громадські слухання та обговорення – записи громадських слухань, обговорень проектів місцевих програм та ініціатив. Опитування громадської думки – результати опитувань мешканців щодо різних аспектів діяльності представницької влади та її рішень.

Табл. 4

Критерій (інститут)	Інститут конституціоналізму
Функції критерію в аналізі	– сукупність принципів та норм, які забезпечують обмеження державної влади конституцією та захист основних прав і свобод людини. Обмеження влади – аналіз

	<p>механізмів, через які конституція та судова система обмежують владу різних гілок уряду.</p> <p>Захист прав і свобод – дослідження, як конституціоналізм сприяє захисту та гарантії основних прав і свобод громадян.</p> <p>Розподіл влади – аналіз принципу розподілу влади між законодавчою, виконавчою, та судовою гілками.</p> <p>Конституційний контроль – вивчення ролі та ефективності конституційного контролю у забезпеченні дотримання конституційних норм.</p> <p>Розвиток конституційного правосуддя – аналіз еволюції та сучасного стану конституційного правосуддя.</p>
Джерела інформації для аналізу за цим критерієм	<p>Конституція та конституційні акти – основні документи, що визначають політичну і правову систему держави.</p> <p>Рішення конституційного суду – рішення та коментарі до них, які ілюструють застосування конституційних принципів.</p> <p>Наукові дослідження та аналітика – монографії, статті, дослідження в області конституціоналізму та конституційного права.</p> <p>Міжнародні документи та практика – міжнародні конвенції, декларації, рішення міжнародних судів, які впливають на розвиток конституціоналізму.</p> <p>ЗМІ та публічні дебати – матеріали, що висвітлюють обговорення змін до конституції, конституційних криз, викликів для конституціоналізму.</p> <p>Доповіді правозахисних організацій – аналізи та доповіді, які оцінюють стан дотримання прав і свобод в країні</p>

Але інститути часто не справляють відповідного впливу на функціонування політичної системи або взагалі не є дієздатними. Наприклад, інститути громадянського суспільства є, але його самого де-факто немає. Для виявлення причин такої нестабільності всередині системи можна звернутися до біхевіористського аналізу, який надасть більш розширену інформацію про

функціонування системи (табл. 5).

Табл. 5

Критерій	Функції критерію в аналізі	Джерела інформації для аналізу за цим критерієм
Форма соціалізації суспільства	Демонструє вплив соціалізації на процес розвитку	Профільні соціологічні дослідження;
Якість освіти суспільства	Впливає на механізми здійснення розвитку системи	Звіти моніторингу освіти та навчання від Європейської Комісії;
Абсентеїзм або партисипативність	Визначення політичної поведінки суспільства та її вплив на систему на різних етапах розвитку	Статистичні дані щодо виборів від держави та громадянського сектору; Статистичні дослідження на основі індексів демократії від “Freedom house” у рейтингу „Nations in Transit” та “The Economist intelligence Unit”;
Ціннісні особливості суспільства	Репрезентує зміну цінностей суспільства із розвитком політичної системи	Профільні соціологічні та культурологічні дослідження; Ціннісні мапи Р. Інглхарта;
Тип легитимізації	Аналіз критерію сприяє відображенню динаміки розвитку взаємодії суспільства з владними верхівками	Профільні політологічні та соціологічні дослідження; Статистичні дослідження на основі індексів демократії від “Freedom house” у рейтингу „Nations in Transit” та “The Economist intelligence Unit”;

Висновки. Потрібно розуміти, що

таке моделювання є ідеалом комплексного порівняльного аналізу, на практиці існують певні обмеження в більшості з точки зору збору інформації, через що ми можемо зробити висновки щодо застосування кожного з підходів.

Структурно-функціональний підхід надає можливість аналізувати вплив взаємозв'язків елементів системи на різних етапах розвитку на стабільність та ефективність політичного процесу. Однак цей підхід може не враховувати індивідуальність політичних акторів та їхніх стратегій, а також унікальні особливості кожної політичної системи. Також, існують певні обмеження при зборі інформації для дослідження. Наприклад, проведення державних досліджень можуть бути обмежені через вартість. Також, через авторитарну специфіку політичних режимів деяких держав як, наприклад, у розглянутій Угорщині є доцільнішим віддавати перевагу приватним дослідженням, які не завжди є безкоштовними для отримання.

Інституційний підхід є ефективним в дослідженні з точки зору трансформації формалізованих аспектів політичних систем, таких як конституційні рамки, правові норми та робота інститутів. Проте, може недостатньо враховувати зміни у поведінці політичних акторів, що впливають на напрямок розвитку політичної системи. Всі дослідження, потрібні для цього аналізу, є безкоштовними, що робить його доступнішим для нас.

Біхевіористський підхід зосереджується на динаміці поведінки політичних акторів всередині інституції, що детермінує розвиток політичних систем. Але такий аналіз є найбільш складним через кілька факторів. По-перше, біхевіористський підхід базується на дослідженнях поведінки акторів у політичній системі, що може призвести до суб'єктивних інтерпретацій результатів. По-друге, збір даних для біхевіористського

аналізу може бути складним і витратним, особливо в країнах з обмеженим доступом до інформації або слабкою інфраструктурою для збору статистичних даних.

Враховуючи ці переваги та недоліки, аналіз динаміки розвитку політичних систем, що змодельований в цій статті, може бути здійснений, як групою дослідників, так і однією людиною із застосуванням відповідних для цього ресурсів.

Список літератури:

1. Almond G. Comparative Political System. *Journal of Politics*. 1956. Вип. 3, Т. 18. С. 391–409.
2. Blondel J. Comparative Government. An Introduction. New York: Prentice Hall, 1995. 418 с.
3. Easton D. An Approach to the Analysis of Political System. *World Politics*. 1957. №9. С. 383–400.
4. McLuhan H. M., Deutsch K. W. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control. *The University of Toronto Law Journal*. 1965. № 1. С. 226.
5. Merton R. Social theory and social structure. New York: The Free Press, 1968. 702 с.
6. Parsons T. The social system. London: Routledge 11 New Fetter Lane, 1991. 404 p.

Robinkova S. V. – Master's student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of Odesa I. I. Mechnikov National University (Ukraine)

THE DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF POLITICAL SYSTEMS IN THE HISTORY AND THEORY OF POLITICAL THOUGHT

The article provides an analysis of the history of the development of the theory of

political thought and a generalization of the political concepts of political systems to build an effective model for the study of the dynamics of the development of political systems, using the example of modeling a complex comparative analysis of Poland and Hungary. The modeling method made it possible to consider the advantages and disadvantages of using theoretical and methodological approaches for conducting research in this direction.

Key words: *political system, dynamics of development, modeling, analysis.*

*Рекомендовано до друку –
д. політ. н., проф. Узун Ю. В.*

Стаття надійшла в редакцію 19.05.2024 р.